"यातुर्यातना पीड़ा।" इति सायणः॥ कर्म्म-
नाशकरी हिंसा। यथा, तत्रैव।५।१२।२।
"नाहं यातुं सहसा न द्वयेन ऋतं शपाम्य-
सुरस्य वृष्णः।"
"यातुं कर्म्मणां नाशकरीं हिंसाम्।" इति
तद्भाष्ये सायणः॥)

यातु, त्रि, (यातीति। या+"कमिमनीति।"
उणा० १।७३। इति तुः।) गन्ता। इत्यु-
णादिकोषः॥ क्रियापदं चेत् गच्छतु॥

यातुघ्नः, पुं, (यातु हन्तीति। हन्+"अमनुष्य-
कर्त्तृके च।"३।२।५३। इति टक्।) गुग्-
गुलुः। इति राजनिर्घण्टः॥

यातुधानः, पुं, (यातूनि रक्षांसि दधाति पुष्णा-
तीति। धा+बहुलमन्यत्रापीति युच्। स्वजाति-
पोषकत्वात्तथात्वम्।) राक्षसः। इत्यमरः।१।
१।६३॥ (यथा, भट्टिकाव्ये। २। २६।
"हविर्यदिष्टां क्षतमात्विंजीने-
ष्वद्वयातुधानेष्विचिति प्रसर्पत्॥")

यात्नकः, पुं, (यातवेति। यात्न+स्वार्थे कन्।)
पान्थः। इति शब्दरत्नावली॥

यात्यं, त्रि, यतितव्यम्। यतनीयम्। यतधातोः
कर्म्मणि घ्यण्प्रत्ययेन निष्पन्नम्॥

यात्रा, स्त्री, (या+"हुयामाश्रुभसिभ्यस्त्रन्।"
उणा० ४।१६७। इति त्रन्। टाप्।)
विजिगीषोः प्रयाणम्। तत्पर्य्यायः। अभ्या १
अभिनिर्याणम् २ प्रस्थानम् ३ गमनम् ४
गमः ५। इत्यमरः।२।८।९५॥ प्रस्थितिः ७
यानम् ८ प्रयाणम् ९। इति शब्दरत्नावली॥
यापनम्॥ (यथा, भागवते। १०।८६।२५।
"यात्रामात्रं त्वहरहर्दैवादुपनमत्युत॥")
उत्सवः। इति मेदिनी। रे, ७८॥ (यथा, कथा-
सरित्सागरे।१०।८७।
"यात्रासुपवने द्रष्टुं जगाम सखिभिः सह॥"
व्यवहारः। यथा, गीतायाम्।३।८।
"शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्म्मणः॥"
"शरीरयात्रा देहव्यवहारः।" इति तत्र नील-
कण्ठः॥) उपायः। इति विश्वः॥*॥ अथ यात्रा-
दिनम्। भाद्रपौषचैत्रेतरमासेषु दूरयात्रा
कर्त्तव्या। पूर्व्वस्यां दिशि रविशुक्रवारस्य प्राश-
स्त्यम्। दक्षिणस्यां मङ्गलवारस्य प्राशस्त्यम्।
पश्चिमायां सोमशनिवारस्य प्राशस्त्यम्। उत्त-
रस्यां बृहस्पतिवारस्य प्राशस्त्यम्। पूर्व्वस्यां
दिशि सोमशनिवारे न गन्तव्यम्। दक्षिणस्यां
बृहस्पतिवारे केषाञ्चिन्मते बुधवारे च न गन्त-
व्यम्। पश्चिमायां रविशुक्रवारे। एवं उत्तरस्यां
बुधमङ्गलवारे न गन्तव्यम्। द्वितीया तृतीया
सप्तमी पञ्चमी दशमी एकादशी त्रयोदशी च
एता यात्रायां प्रशस्ताः। अत्रोत्तमनक्षत्राणि।
अश्विनी अनुराधा रेवती मृगशिरा मूला पुन-
र्व्वसु पुष्या हस्ता ज्येष्ठा। मध्यमनक्षत्राणि।
रोहिणी पूर्व्वात्रयं चित्रा स्वाती शतभिषा
श्रवणा धनिष्ठा। अधमनक्षत्राणि। उत्तरात्रयं
विशाखा मघा आर्द्रा भरणी कृत्तिका अश्लेषा।
तत्र नक्षत्रशूलकथनम्। स्वात्यां जेष्ठायाञ्च
पूर्व्वदिग्गमनं निषिद्धम्। एवं पूर्व्वभाद्रपदे
अश्विन्याञ्च दक्षिणदिग्गमनं पुष्ये रोहिण्याञ्च
पश्चिमदिग्गमनं उत्तरफल्गुन्यां हस्तायाञ्च
उत्तरदिग्गमनं निषिद्धम्। तत्रानुक्तकरणानि।
गरं वणिजं विष्टिः। गरमपि केचिच्छस्तं
मन्यते। अत्र उत्तमलग्नानि। सिंहवृषकुम्भ-
कन्यामिथुनानि। तत्र योगिनीनिर्णयः। प्रति-
पदि नवम्याञ्च प्राच्यां योगिनी। तृतीयायां
एकादश्याञ्चाग्निकोणे। पञ्चम्यां त्रयोदश्याञ्च
दक्षिणे। द्वादश्यां चतुर्थ्याञ्च नैरृतकोणे।
षष्ठ्यां चतुर्द्दश्याञ्च पश्चिमे। सप्तम्यां पूर्णिमा-
याञ्च वायुकोणे। द्वितीयायां दशम्याञ्च उत्तर-
दिशि। अष्टम्याममावास्यायाञ्च ईशानकोणे।
तां दक्षिणे सम्मुखे च कृत्वा न गन्तव्यम्।
पापयोगत्र्यहस्पर्शमासदग्धादिषु यात्रा न
कर्त्तव्या। वारवेलाकालवेलाकुलिकवेलाविष्टि-
भद्रादिषु च यात्रा न कर्त्तव्या। द्विरागमनदिनं
नववधूशब्दे द्रष्टव्यम्॥*॥ अथ गोयात्राप्रवेश-
विक्रयाः। तत्र तिथयः। अमावस्याष्टमी-
चतुर्द्दशीविष्टिभिन्नाः। तत्र नक्षत्राणि।
रोहिणी पूर्व्वफल्गुनी पूर्व्वाषाढ़ा पूर्व्वभाद्रपत्
उत्तरफल्गुनी उत्तराषाढ़ा उत्तरभाद्रपत्
श्रवणा भरणी चित्रा एतद्व्यतिरिक्तानि।
योगाः। व्यतीपातभिन्नाः। वाराः। क्रूर-
भिन्नाः॥*॥ अथ नौकायात्रा। तत्र विहित-
नक्षत्राणि। अश्विनीहस्तापुष्यमृगशिरःपूर्व्व-
फल्गुनी-पूर्व्वाषाढ़ा-पूर्व्वभाद्रपदनुराधाधनिष्ठा-
श्रवणाः। वाराः शुभग्रहाणाम्। तत्र लग्नं
शोभनम्। तत्र शोभनश्चन्द्रः। तारा च शोभना
विहिता। इति ज्योतिस्तत्त्वम्॥*॥
अथ यात्रायां शुभजनकद्रव्यदर्शनादि यथा,—
"धेनुर्व्वत्सप्रयुक्ता वृषगजतुरगा दक्षिणावर्त्तवह्नि-
र्दिव्यस्त्रीपूर्णकुम्भा द्विजनृपगणिकाः पुष्पमाला
पताका।
सद्योमांसं घृतं वा दधि मधु रजतं काञ्चनं
शुक्लधान्यं
दृष्ट्वा श्रुत्वा पठित्वा फलमिह लभते मानवो
गन्तुकामः॥"
इति समयप्रदीपः॥
तत्राशुभजनकदर्शनं यथा,—
"सम्मुखे रजकं पश्चात् क्षुरिणं यदि पश्यति।
न गन्तव्यं तदा तस्मात् तैलवाप्यग्रगोऽशुभः॥
अजो लुण्ठति गौः कासी क्षुतं वा कुरुते नरः।
पश्यन् यात्रा न कर्त्तव्या क्लीवं पश्यति वाग्रतः॥"
इति ज्योतिराकरः॥
यात्राकाले विशेषदर्शनफलं यथा,—
"मृगाहिकपिमार्ज्जारश्वानः शूकरपक्षिणः।
नकुलो मूषिकश्चैव यात्रायां दक्षिणे शुभाः॥
विप्रकन्या शवो रुद्रशङ्खभेरीवसुन्धराः।
जम्बुकोष्ट्रखराद्याश्च यात्रायां वामके शुभाः॥
वेणुस्त्रीपूर्णकुम्भानां यात्रायां दर्शनं शुभम्॥"
यात्राकाले अशुभलक्षणं यथा,—
"कार्पासौषधतैलञ्च पङ्काङ्गारभुजङ्गमाः।
मुक्तकेशो रक्तमाल्यं नग्नाद्यशुभलक्षणम्॥"*॥
यात्राकाले छिक्कायाः फलं यथा,—
"छिक्काया लक्षणं वक्ष्ये लभेत् पूर्व्वे महाफलम्।
आग्नेये शोकसन्तापौ दक्षिणे हानिमाप्नुयात्॥
नैरृत्ये शोकसन्तापौ मिष्टान्नञ्चैव पश्चिमे।
अन्नं प्राप्नोति वायव्ये उत्तरे कलहो भवेत्।
ईशाने मरणं प्रोक्तं प्रोक्तं छिक्काफलाफलम्॥"
अथ यात्रायां दिग्विशेषे विशेषनक्षत्राणि।
"कृत्तिकादौ तु पूर्व्वेण सप्त ऋक्षाणि वै व्रजेत्।
मघादौ दक्षिणे गच्छेदनुराधादि पश्चिमे॥
प्रशस्ता चोत्तरे यात्रा धनिष्ठादिषु सप्तसु।
अश्विनीरेवतीचित्राधनिष्ठाः सदलङ्कृताः।
मृगाश्विचित्रापुष्याश्च मूलहस्तौ शुभौ सदा॥"
यात्रादौ लग्नादिषु ग्रहस्थितिफलं यथा,—
"कन्याप्रदाने यात्रायां प्रतिष्ठादिषु कर्म्मसु।
शुक्रचन्द्रौ च जन्मस्थौ शुभदौ च द्वितीयगौ॥
शशिशुक्रजीवाश्च राशौ चाथ तृतीयके।
भौममन्दशशाङ्कार्का बुधः श्रेष्ठश्चतुर्थके॥
शुक्रजीवौ पञ्चमौ च श्रेष्ठौ सद्भिरुदाहृतौ।
मन्दार्केन्दुकुजाः षष्ठे गुरुचन्द्रौ च सप्तमे॥
शुक्रज्ञावष्टमे श्रेष्ठौ नवमस्थौ गुरुः शुभः।
अर्कार्किचन्द्रा दशमे एकादशेऽखिला ग्रहाः॥
बुधोऽथ द्वादशे चैव भार्गवः सुखदो भवेत्॥"
इति गारुड़े ६०।६१ अध्यायौ॥*॥
अथ राजयात्रा।
"इदानीं सर्व्वधर्म्मज्ञ धर्म्मशास्त्रविशारद!।
यात्राकालविधानं मे कथयस्व महीक्षिताम्॥
यदा मन्येत नृपतिराक्रन्देन बलीयसा।
पार्ष्णिग्राहाभिभूतोऽरिस्तदा यात्रां प्रयोजयेत्॥
योधाम्मत्वा प्रभूतांश्च प्रभूतञ्च बलं मम।
मूलरक्षासमर्थोऽस्मि तदा यात्रां प्रयोजयेत्॥
अशुद्धपार्ष्णिर्नृपतिर्न तु यात्रां प्रयोजयेत्।
पार्ष्णिग्राहाधिकं सैन्यं मूले निःक्षिप्य वा व्रजेत्॥
चैत्रं वा मार्गशीर्षं वा यात्रां यायान्नराधिपः।
चैत्री नश्यति नैदाघं हन्ति पुष्टिञ्च शारदी॥
एतदेव विपर्य्यस्तं मार्गशीर्षं नराधिपः।
शत्रोर्व्वा व्यसने यायात् कालः स तु सुदुर्लभः॥
दिव्यान्तरीक्षक्षितिजैरुत्पातैः पीड़ितं परम्।
षड्‌क्षपीड़ासंतप्तं पीड़ितञ्च तथा ग्रहैः॥
ज्वलन्तीव तथैवोल्का दिशं यस्य प्रपद्यते।
भूकम्पोल्का दिशं यान्ति याञ्च केतुः प्रधूपयते॥
निर्घातश्च पतेद्यत्र तं यायाद्वसुधाधिपः।
सबलव्यसनोपेतं तथा दुर्भिक्षपीड़ितम्॥
सम्भूतान्तरकोपञ्च क्षिप्रं यायादरिं नृपः।
यूकमाक्षीकबहुलं बहुपङ्कं तथाविलम्॥
नास्तिकं भिन्नमर्य्यादं तथामङ्गलवादिनम्।
अपेतप्रकृतिञ्चैव निरापञ्च तथा जयेत्॥
विद्विष्टनायकां सेनां तथा भिन्नां परस्परम्।
व्यसनासक्तनृपतिं बलं राजाभियोजयेत्॥